

УДК 94:061.91(477.6)“1734/1881”

К. О. Тургенєв

**СПЕЦИФІКА ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ ДУХОВНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ У 1734-1881 РР.**

У статті вивчено та проаналізовано процес становлення мережі духовних навчальних закладів в південноукраїнському регіоні, як складової частини процесу формування системи духовної освіти в краю у 1734-1881 рр. Виявлені та систематизовані ті регіональні особливості, що були притаманні саме Півдню України. Розкрито схеми, за якими відбувалося фінансування духовних навчальних закладів та складалася їх штати.

Ключові слова: *духовна освіта, релігійне виховання, світський навчальний заклад, повітове училище, гімназія.*

Введення нових акцентів в історичну науку обумовило появу великої кількості недосліджених проблем, серед яких й історія розвитку системи духовної освіти в південноукраїнському регіоні.

Дослідженнями, які торкалися питань історії становлення духовної освіти займалися передусім І.К. Смолич [1], С.В. Римський [2], А.В. Карташев [3], П.В. Знаменський [4], І.І. Лиман [5]. За останні десятиріччя були також опубліковані ціла низка дисертацій, що в тієї чи іншій мірі висвітлювали діяльність православного духовенства в галузі релігійного виховання в південноукраїнському регіоні, серед них роботи Г. Яковенко [6], О. Федорчук [7], О. Півоварова [8], С. Мешкової [9], К. Шумського [10], І. Петренко [11], Г. Степаненко [12]. Втім, процес розвитку мережі духовних навчальних закладів Південної України не ставав ще предметом спеціального комплексного дослідження. В цій статті висвітлені ті регіональні особливості, що були притаманні становленню системи духовної освіти в краї.

Основними завданнями статті є вивчення та аналіз специфіки регіону, яка виплинула на становлення мережі духовних навчальних закладів в південноукраїнському регіоні з метою використання досвіду освітньої діяльності православного духовенства в процесі виховання української молоді.

При розгляді процесу створення та розвитку мережі духовних навчальних закладів на Півдні України треба враховувати загальні зміни, що відбувалися із духовними навчальними закладами Російської імперії в цілому. Міжнародна ситуація, внутрішня політика уряду мали великий вплив на розвиток системи духовної освіти у регіоні, визначали етапи та напрями трансформацій у галузі освіти, які відбувалися в краї. Втім, характер політики уряду обумовив залежність змін, які відбувалися із мережею духовних навчальних закладів, від ступеня бажання та можливостей органів єпархіальної влади, місцевого духовенства. Важливим є визначити основні тенденції в розвитку мережі духовних навчальних закладів краю, залежність цих тенденцій від загальноімперських процесів та умов, які склалися у самому регіоні.

Положення регіону у першій половині XVIII ст. було дуже не простим. У 1734 р. було заснована Нова Запорізька Січ, а вже у 1735 р. розпочалася російсько-турецька війна, яка продовжувалася аж до 1739 р., на весь цей час південь України став базою для російських військ. Регіон потерпав від набігів кримських татар тому залишався мало заселеним. В таких умовах населення краю було дуже релігійним, що обумовило існування зародків системи духовної освіти.

Одним з найперших осередків, носіїв духовної освіти у Південній Україні, була школа при Запорізькій Січі, за думкою Ф. Лялікова, вона носила характер напівдуховної та напівсвітської школи, тут навчали дітей українців та викрадених малолітніх польських євреїв (яких примушували приймати Християнство), їх готували на посади військових писарів та також у духовне звання у самому Запоріжжі. Поряд з хлопчиками в школі на Запорізькій Січі навчалися й дорослі козаки, тут викладали письмо, церковне читання, хоровий спів та музику. Після закінчення школи деякі вихованці розходилися по селищах та ставали священиками. Також при церквах православних були священиками заведені початкові училища для дітей, в яких вони самі або причетники навчали грамоті та основам Закону Божого [5, с.331]. Школи при парафіях підтримувалися общинами як в організаційному, так й у матеріальному відношенні. Як зазначає І.К. Смолич, із 1732 р. було вже багато шкіл при парафіях й хоча вони були призначені для виховання майбутніх церковнослужителів, не всі учні йшли у церковне служіння. У 1740-1748 рр. в шести „полках” нараховувалося 433 школи при парафіях, майже кожний храм мав одну або навіть дві школи. За іншими даними, всі 9 полків у ці роки налічували майже 865 шкіл [13, с.90]. Великий внесок у релігійне виховання зробили також „мандруючі” вчителя.

Треба зауважити, що до останньої чверті XVIII ст., найближча семінарія, яка обслуговувала потреби південноукраїнського регіону була у Харкові, тут богословський клас був відкритий у 1731 р. 24 лютого 1777 р. за розпорядженням архієпископа Євгена (перший архієпископ Слов'яно-Херсонської єпархії із 9 вересня 1775 – по 5 травня 1779) при Полтавському монастирі була відкрита школа для архієрейський півчих. Ця школа була початком семінарії, про відкриття якої просив Св. Синод арх. Євген 4 лютого того ж року [14, с.42]. Разом з тим було надіслано, через духовну консисторію, розпорядження духовним правлінням Слов'янської єпархії, щоб був зроблений список всіх дітей священиків, від 8 до 14 років, яких була можливість прислати до Полтави. 22 вересня 1779 р., указом Катерини II, в Полтаві, відкрили слов'янську семінарію, на її утримання було відпущено по 2000 руб. щорічно (лише у 1797 р. фінансування було збільшено на 1500 руб.).

Матеріальна забезпечення семінарії спочатку було дуже обмеженим, тому вона мала прибігати до добровільних пожертв, які складалися від сотень рублів до 10 коп., жертвували, крім того, хлібом, полотном, волами тощо. При неї, для сиріт, була відкрита й бурса. Пізніше, ця семінарія була переведена до Катеринослава, при архієпископі Афанасії (1 жовтня 1799 – 18 серпня 1805), у 1804 році, та довгий час залишалась єдиною у регіоні. Тут, під керівництвом архієпископа Платона (Любарського), який займав кафедру із 18 серпня 1805 по 20 жовтня 1811 р., при Катеринославській семінарії була написана стаття, яку надрукували в Катеринославському календарі за 1810 р. (вид. в Харкові) й мала назву: „Коротке історичне сповіщення про Слов'янську епархію, яка зараз має назву Катеринославської, її архієреїв та семінарію”. Склад вихованців семінарії був неоднорідним, переведені з Київської академії, Харківського колегіуму та Переяславської семінарії, так і направлені сюди на навчання діти місцевого духовенства, а також сини дворян і купців Новоросійської та Азовської губерній [14, с.44]. За думкою І.К. Смолича, це показник однієї з особливостей південноукраїнського регіону, де навчальні заклади були позастанові [13, с.90]. Так у Катеринославській семінарії у 1788 р. із 259 вихованців 59 не належали до духовного відомства, а в 1792 р. це співвідношення становило 327 і 81 [15, с.1]. Треба зазначити, що створення семінарії, далеко не одразу суттєво вплинуло на стан освіченості священно- та церковнослужителів регіону.

Процес становлення системи духовної освіти зіткнувся у південноукраїнському регіоні із небажанням парафіяльного духовенства віддавати дітей в школи. Дуже важко було набирати учнів, хоча відмова від явки до школи була прирівняна до воїнського дезертирства. „Семінаристи були у цьому відношенні як церковні кантоністи”. Тих, хто йшов у біги наказувалося розшукувати та приводити силою, іноді навіть у кайданах. Причиною цього був чужий дух тієї школи, яку запровадили реформи Петра I, дух латинський, який був відірваний від реальної служби у церкві. Ще не було доведено, хто більше був підготовлений до виконання обов'язків священників: псалтирник, який із дитинства служив при церкві, або латиник духовної школи, який вивчив читання, писання, устав та декілька вокабул та латинські флексії [1, с.100]. Положення дещо покращилося, після того, як було регламентовано, що при влаштуванні на посаду священника, перевагою мають користуватися ті кандидати, які мали відповідний рівень освіти. І.К. Смолич зазначає: „Петровська ідея про необхідність шкільної освіти, яка знайшла відображення й у „Духовному регламенті” в розділі „Справи єпископів” (ст.9), розвивалася у послідовних указах у формі положення, що кандидату, який має духовну освіту слід надавати перевагу перед кандидатом без освіти, навіть, якщо останній був обраний.”

Важливим етапом у процесі становлення системи духовної освіти стали реформи Олександра I. 29 листопада 1807 р. був створений Комітет по вдосконаленню духовних училищ, результатом його роботи став проект нової структури навчальних закладів: „Правила про влаштування духовних училищ”, який було затверджено. У проекті чітко простежувався вплив реформи у сфері світської освіти, на чолі усієї системи духовних шкіл ставала Комісія духовних училищ, яка була підпорядкована Св. Синоду. Було створено чотири рівні шкіл: 1) академії, які підпорядковувалися Синоду і ставали центрами духовно-учбових округів та здійснювали нагляд за семінаріями округу, також мали випускати священників та вчителів духовних шкіл; 2) семінарії, які готували учнів до вступу у академії та служби у парафіях; 3) повітові училища передували семінаріям, вони давали можливість отримати освіту при найменших витратах; 4) парафіяльні училища мали привнести у село одноманітність та методично правильне викладання. У таких умовах були створені нові статuti, які й стали основою функціонування духовних навчальних закладів, хоча у південноукраїнському регіоні мали місце і деякі відходження від цих документів. Аналізуючи зміни, які торкнулися духовних навчальних закладів, бачимо, що уряд приділяв дуже велику увагу підготовці священнослужителів. К 1825 р. у 39 семінаріях, 170 парафіяльних та 128 повітових училищах навчалися 45551 учнів із них 12249 – за державний кошт [1, с.424]. Вчителів духовних навчальних закладів практично перетворювалися на державних чиновників, які підготовлювали кадри для служби у церкві.

Однак, незважаючи на реформу законодавчої бази у 1814 р., стан системи духовної освіти на Півдні України був на дуже низькому рівні, лише з 1816 р. положення змінилося на краще. Ф. Ляліков зазначав, що розбудова мережі духовних навчальних закладів почалась із відкриття в Катеринославській семінарії нижніх класів, які почали працювати як парафіяльні та повітові училища [13, с.337]. В Херсоні подібні духовні училища були відкриті у 1818 р. Із 1820 р. духовні повітові училища почали працювати в Єлизаветграді. В Маріуполі парафіяльне та повітове училища почали функціонувати відповідно із 2.06.1825 та 2.09.1826. Ті училища, яке працювали у Ростові на Дону (із 1820), за малою кількістю духовенства, яка навчалась у місті, були приєднані до Маріупольських. Із 1838 р. розбудова мережі духовних навчальних закладах почалась у м. Одесі Херсонської губернії: у цьому році тут були відкриті Херсонська духовна семінарія, духовне повітове училище, парафіяльне повітове училище, а у 1844 р. училище для жінок духовного звання при Одеському Михайлівському жіночому монастирі. Це було наслідком відділення Херсонської та Таврійської губерній у єпархіальному відношенні, з цього часу у м. Одесі, як у єпархіальному центрі, починала створюватися власна мережа духовних закладів, притаманних новому статусу міста. Цікавим нововведенням було духовне училище для жінок, до завдань цього училища входило надання черницям можливість виконувати обов'язки духовних матерів та забезпечення догляду за близько 60-ма дівчатами духовного звання, переважно сиротами. Виховуючи їх як майбутніх дружин тих семінаристів, що мали право на отримання священства [16, с.242]. Знаковою подією стало відкриття у Одесі духовної семінарії, до її влаштування православне духовенство навчалось переважно у повітових та парафіяльних училищах або у Катеринославській та Кишинівській семінаріях. Особливу роль у відкритті семінарії зіграв архієпископ Гавриїл (Розанов). У день урочистого відкриття семінарії він подарував до бібліотеки декілька

богословських книг та привітав начальників промовою, яка і була програмою для семінарії. За його ж клопотаннями духовна семінарія з підвідомчими їй училищами (Херсонським, відкритим у 1818 році, Єлизаветградським – у 1820 році і Одеським – у 1838 році), в 1839 році семінарія стала називатися першокласним духовним навчальним закладом. Влаштування семінарії в Одесі значно покращило стан освіти серед місцевого духовенства: якщо у 1837 р. в Одесі був лише один священник із ступенем магістра і три кандидата богослов'я, то в 1847 році було вже чотири магістри та одинадцять кандидатів богослов'я.

Наступна хвиля у процесі розбудови мережі духовних навчальних закладів на Півдні України почалася із 40-х рр., так у м. Бахмуті духовні парафіяльні та повітові училища почали працювати з 1841 р. У цьому ж році були влаштовані католицьке училище та грецьке училище в Сімферополі, до духовного відомства відносились татарське медресе та чотири татарські школи, які були основані ще за часів Ханів. До духовного відомства належали також армянська школа (1840 р.) в м. Перекопі, армянське училище, 11 татарських та 8 караїмських шкіл у м. Євпаторії, татарське медресе (1840 р.) в Бахчисараї, та грецьке училище (1793 р.) в м. Карасу-базаре [13, с.344-355].

У першій половині 50-х рр. XIX ст. чисельність духовних училищ на півдні України почала зменшилась, цей процес був обумовлений реалізацією протасівських заходів щодо реорганізації нижньої ланки вертикалі духовних навчальних закладів. Це було наслідком того, що у 40-х рр. і на Півдні, і в цілому в імперії, кількість випускників духовних навчальних закладів не співпадала із кількістю вакантних місць у парафіях. Для вирішення цієї проблеми було запропоновано цілий комплекс заходів, серед яких, звільнення духовенства від обов'язку направляти дітей підлеглих духовного відомства до училищ та влаштування причетницьких класів і ліквідацією зайвих парафіяльних училищ. Ці зміни були введені у південноукраїнському регіоні лише із 1853 р. Результатом чого, згідно звіту по відомству православного сповідання за 1855 р., стала відсутність парафіяльних училищ на Півдні України, було відмічено й скорочення числа повітових училищ, зокрема у Катеринославській єпархії [17, с.54-55].

Зміну кількості духовних навчальних закладів на Півдні України є можливість прослідити за допомогою таблиці:

Рік	Академії	Семінарії	Повітових училищ	Парафіяльних училищ	Загалом
1836	–	1	4	4	9
1840	–	2	5	5	12
1845	–	2	6	6	14
1850	–	2	6	6	14
1855	–	2	5	–	7
1860	–	2	6	1	9

Однією з причин, яка вплинула на процес скорочення духовних навчальних закладів регіону, були також події чергової Кримської війни: із Маріуполя, у цілях безпеки, до Карані було переведено училище, яке працювало лише формально цілий рік, а учнів, тимчасово, перевели до Катеринослава.

Більшість парафіяльних училищ були приєднанні до повітових, які відтепер мали три відділення із дворічним курсом кожне. Оскільки і раніше було поширеним розташування обох училищ в одній будівлі і під керівництвом одного наглядча (ректора), така реорганізація здебільше носила формальний характер.

Але всі ці заходи не призвели до очікуваних результатів, духовні навчальні заклади продовжували готувати більше вихованців, ніж потребували вільні вакансії.

За перші роки правління Олександра II кількість духовних навчальних закладів у південноукраїнському регіоні дещо змінилась. На 1860 р. Катеринославська єпархія мала одне парафіяльне училище і відновила склад училищ повітових, що діяли до 1855 р. Кількість же духовних навчальних закладів Херсонської єпархії, як і раніше, становила 4. Таврійська єпархія не мала жодної семінарії, повітового чи парафіяльного училища [16, с.247].

Відповідно до змін у загальноімперській політиці щодо системи духовної освіти, у регіоні відбувалися й зміни у кількості вихованців духовних навчальних закладів:

Рік	Семінарії	Повітові училища	Парафіяльні училища	Загалом
1836	171	375	366	912
1840	267	439	452	1158
1845	354	601	435	1390
1850	313	508	466	1287
1855	321	775	–	1096
1860	305	731	37	1073

Треба зазначити, що процес розбудови мережі духовних навчальних закладів на Півдні України дещо зупинився у 50-х рр. XIX ст. Ініціатива архієпископа Димитрія, який звернувся до Синоду із клопотання про влаштування в Криму першого повітового училища, була відкладена й лише 10 червня 1861 р. штат Сімферопольського училища було затверджено. Навчальний заклад перші декілька років функціонував згідно статуту 1808 р., а потім двічі реформувалася: статутами 1867 р. та 1884 р. Ситуація ж в існуючих навчальних закладах залежала від тієї уваги, яку приділяли їм єпархіальні архієреї.

Наступним поштовхом для влаштування духовних навчальних закладах в регіоні стали реформи Олександра II. Так у 1866 р. було влаштовано Таврійське єпархіальне жіноче училище, воно до початку 70-х рр. працювало за власним статутом і лише пізніше було реформовано згідно опублікованого статуту жіночих єпархіальних училищ від 1868 р. ТЄЖУ стало найбільшим жіночим пансіоном Таврійської губернії, у якому за помірну плату представниці будь-якого стану могли здобути не тільки прекрасну освіту, але і добре християнське виховання.

Таким чином, процес розбудови мережі духовних навчальних закладів на Півдні України у 1734-1861 рр. був дуже неоднорідним, перебуваючи під впливом здебільшого політичних факторів, він характеризувався наявністю чітких періодів у своєму розвитку. Так, у XVIII ст. влаштування духовних навчальних закладів у регіоні відбувалося дуже повільно, осередками духовної освіти були школи при парафіях та школа, яка існувала у Запорізькій Січі, до кінця століття на півдні працювала лише одна Катеринославська семінарія. Незважаючи на ті особливості, які були притаманні регіону: більшу матеріальну забезпеченість південноукраїнських парафій та позастановий характер духовних шкіл, у цей період процес розбудови мережі духовних навчальних закладів зіткнувся із небажанням місцевого парафіяльного духовенства віддавати своїх дітей до школи, що гальмувало розвиток системи релігійного виховання у краї. Ситуація почала поліпшуватися після реформ Олександра II, але суттєві зміни у розбудові мережі духовної освіти відбулися лише у 1816 р., що було свідченням однієї з особливостей регіону – більш пізнього терміну впровадження реформ, ніж у центральноросійських єпархіях. Наступна хвиля влаштування духовних навчальних закладів припадає на 40-і рр. XIX ст., вона пов'язана із „протасівськими реформами”, але вже на початку 50-х рр. XIX ст. кількість духовних учбових установ почала зменшуватися, так у 1850 р. їх було 14, а вже у 1855 р. всього 7. У цьому процесі знайшла відображення та ситуація, яка склалася у загальнодержавному масштабі – кількість випускників духовних навчальних закладів значно перебільшувала кількість вакантних місць у парафіях. Новим поворотним моментом у розвитку системи духовної освіти у регіоні стали реформи Олександра II, які докорінно змінили структуру та зміст релігійного виховання, з'явилися нові форми духовних навчальних закладів в яких виховувалися доньки духовенства – єпархіальні жіночі духовні училища. Взагалі, розбудова мережі духовних навчальних закладів в краю мала свої відмінності та особливості: по-перше, віддаленість від центру та нестабільне військово-економічне становище регіону зумовило більш пізній термін впровадження реформ, ніж у центральних районах держави; по-друге, велика кількість й строкатість переселенців різних віросповідань, що оселилися на півдні імперії обумовили й варіативність змісту духовної освіти та більше толерантне ставлення до іновірців; по-третє, краще матеріально-економічне становище південноукраїнських селищ у порівнянні із центральноросійськими наклало свій відбиток як на церковне життя взагалі, так й освітянську діяльність православного духовенства зокрема.

Джерела та література

1. Смолич И.К. История русской церкви 1700-1917: пер. с нем. – М., 1996.
2. Римский С.В. Православная церковь и государство в 19 веке. Донецкая епархия: от прошлого к настоящему. – Ростов-на-Дону, 1998.
3. Карташев А. История Русской Церкви. – М., 2000.
4. Знаменский П. Духовные школы в России до реформы 1808 года. – Казань, 1881.
5. Лиман І.І. Православна церква на Півдні України (1775-1861 рр.): дис. доктора історичних наук. – Запоріжжя, 2005.
6. Яковенко Г.Г. Церковнопарафіальна освіта в Харківській єпархії 1799-1917 рр.: дис. канд. історичних наук. – Харків, 2005.
7. Федорчук О.О. Православ'я в становленні культури Півдня України (кінець XVIII – початок XIX ст.): дис. канд. історичних наук. – Миколаїв, 2005.
8. Півоваров О.В. Становлення та розвиток світської середньої освіти на Лівобережжі та Слобожанщині (II половина XVIII – I третина XIX ст.): дис. канд. історичних наук. – Харків, 2001.
9. Мешковая С.И. Светский компонент православного духовного образования в Российской империи (1857-1884): дисс. канд. исторических наук. – Харьков, 2003.
10. Шумський К.В. Духовно-навчальні заклади Таврійської єпархії (1859-1920 рр.): дис. канд. іст. наук. – Сімферополь, 2004.
11. Петренко І. М. Церковно-парафіальні школи Лівобережної України в системі освітньої урядової політики царської Росії (1884-1917 рр.): дис. канд. іст. наук. – К., 2005.
12. Степаненко Г.В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.): дис. канд. іст. наук. – К., 2002.
13. Ляликов Ф. Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т.2. – Отд.1. – Одесса, 1848.
14. Корольков К. Столетний юбилей Екатеринослава 9-го мая 1787-1887 г. – Екатеринослав, 1887.
15. Беднов В.А. Документы, относящиеся к истории Екатеринославской духовной семинарии. Выпуск I (до 1813 года). – Екатеринослав, 1912.
16. Флоровский Г. Пути русского богословия. – К., 1991.
17. Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год. – СПб., 1856.

Тургенев А. К. Специфика исторического развития сети духовных учебных заведений в Южной Украине в 1734-1881 гг.

В статье изучено и проанализировано процесс становления сети духовных учебных заведений на юге Украины, как составляющей части процесса формирования системы духовного образования в регионе в 1734-1881 гг. Выявлены и систематизированы те региональные особенности, которые были характерны

для южноукраинского региона. Раскрыты схемы, согласно которых осуществлялось финансирование духовных учебных заведений и составлялись их штаты.

Ключевые слова: духовное образование, религиозное воспитание, светское учебное заведение, уездное училище, гимназия.

Turgenev K. A. Specificity of historical development of the system of clerical institutions in the South of Ukraine in 1734-1881

This article studied and analyzed the process of formation of system of clerical institutions in the south of Ukraine as a component of formation process of the system of religious education in the region in 1734 – 1881. We detected and systematized that regional feature which is inherent to the south of Ukraine. The schemes are shown which determined the staff choice and the funding of theological educational institutions.

Key words: theological education, religious upbringing, secular educational institution, district college, gymnasium.

УДК 94:[28:291.68](477.6)“17/18”

О. С. Авдєєва (Любанська)

**ОФІЦІЙНА ЦЕРКВА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО СЕКТАНТІВ ПІВНІЧНОГО
ПРИАЗОВ'Я (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)**

У статті розглядається політика світської й духовної влади щодо сектантів, які проживали на території Північного Приазов'я. Хронологія дослідження – кінець XVIII – перша половина XIX ст. Звернуто увагу на причини виникнення та розповсюдження сектантського руху, на основні мотиви навернення до сектантства adeptів офіційного варіанту православ'я.

Ключові слова: Північне Приазов'я, сектантство, «духовні християни», духобори, молокани, скопці.

Північне Приазов'я, будучи складовою частиною Південної України, географічно включає південь сучасних Запорізької та Донецької областей та частину Херсонської області, яка межує з Азовським морем. На півночі умовним кордоном можна визначити межу на відстані приблизно 100-150 км від узбережжя.

В етнокультурному відношенні регіон є доволі строкатим, що суттєво вплинуло й на релігійну ситуацію. В межах даної розвідки особлива увага буде звернута на відношення православної Церкви до різноманітних сект, представники яких почали своє активне переселення до Північного Приазов'я якраз на межі XVIII-XIX ст. Мова йтиметься переважно про секти, які виникли на теренах Російської імперії і поширилися на південноукраїнські землі. В рамках комплексного дослідження з проблем міжконфесійних взаємин в регіоні, питання про взаємовідносини офіційної Церкви та сектантів є наразі актуальним і потребує окремого висвітлення. Метою даної статті постає первинне окреслення провідних моментів даної проблеми.

Серед найбільш значущих досліджень, дотичних до цієї проблематики, можна виділити праці І.І. Лимана стосовно православної Церкви на Півдні України [1; 2; 3], третій том «Історії релігії в Україні» під редакцією А. Колодного та В. Климова стосовно історії релігії в Україні [4], комплексну монографію під редакцією І.П. Аносова «Народи Північного Приазов'я» [5], роботи з історії російської Церкви М.М. Нікольського [6].

Основним вихідним пунктом сектантського переселенського руху на південноукраїнські землі стала так звана «Великоросія». Зокрема мова йде про духоборів, молокан, скопців тощо. Слід зазначити, що ряд законодавчих документів кінця XVIII – середини XIX ст. не визначав суттєвих відмінностей між старовірами та сектантами і застосовував як до перших, так і до других термін «розкольники» [1, с.55]. Однак, в даному дослідженні мова йтиметься виключно про відносини офіційної Церкви з безпосередньо сектантами («духовними християнами», скопцями тощо), не відносячи старообрядців до категорії останніх.

Походження і поширення сектантства православні джерела пов'язують з трьома групами причин:

- активна місіонерська діяльність колоністів;
- релігійно-моральна неосвіченість простого люду;
- формальне, байдуже ставлення православного духовенства до своїх обов'язків [4, с.371].

Третя група причин і є на наш погляд найсуттєвішою. Зросійщена державна православна Церква була істотно віддаленою від парафіян Півдня, що й викликало невдоволення народу, особливо колишніх запорожців. Саме це невдоволення і призвело до широкого розповсюдження сектантства на теренах Півдня України загалом, та Північного Приазов'я, зокрема. Часто в суді на запитання, що примусило їх зректись віри православної, сектанти свідчили про пасивність місцевих священників, надмірні плати за треби тощо [4, с.318]. Інколи священники на місцях поводитися некоректно, особливо під час сповіді, що також відштовхувало парафіян [3, с.116]. Однак переважна більшість людей все ж таки прагнула до духовного розвитку та шукала шлях до спасіння власної душі. Відповідно все це і штовхало віруючих до сект з їх активним релігійним спілкуванням.

Найперші осередки «духовних християн» з'явилися на приазовських землях ще за часів Нової Січі. В середині XVIII ст. Силуян Колесніков у селі Нікольському створив перший осередок духоборів [2, с.308].